

“ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ”

Τό περιοδικό “ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ”, ὄργανο τῆς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἐκδίδεται γιά τή θρησκευτική διαφώτιση τοῦ λαοῦ καί γιά τήν κωδικοποίηση τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς.

Ἐφορευτική Ἐπιτροπή: Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνας Βαρνάβας, Μιχ. Μαραθεύτης καί Στ. Ὀλύμπιος.

Ἐπεύθυνος-Διευθυντής: Ἄνδρ. Μιτσιδης, Δρ Θεολ. καί Δρ Φιλολ.

Γραφεῖα: Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Κύπρου, Λευκωσία, τηλ. 22430696, fax 22432470.

Ἐτήσια συνδρομή: Γιά τήν Κύπρο: Κ£5.—

Γιά τήν Ἑλλάδα: Δρχ. 3,000.—

Γιά τό Ἐξωτερικό: Κ£7. — ἢ \$15.—

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Χωρεπισκόπου Τριμυθοῦντος Βασιλείου , Ἡ μετά θάνατο ζωή ...	307
Ἡ ὑπό τοῦ Βατικανοῦ ἴδρυσις Ρωμαιοκαθολικῶν Ἐπισκοπῶν ἐντός τῆς Ρωσσίας	321
Ἡ δεκάτη ἐπέτειος τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας Ἀναστασίου	323
Ἡ 28η ἐπέτειος τοῦ πραξικοπήματος καί τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς	325
Δημητρίου Χριστόφια , Ἐπιμνημόσυνη ὁμιλία στούς πεσόντες κατά τό πραξικόπημα	328
Ἡ 25η ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' ..	335
Ἄνδρ. Ν. Μιτσιδης , Ἐπιμνημόσυνος λόγος στόν Ἀρχιεπίσκοπο καί Ἐθνάρχη Μακάριο τόν Γ'	336
Ἀτύχημα τῆς Α.Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου	351
Χρονικά	353

Ἡ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟ ΖΩΗ

Τοῦ Χωρεπισκόπου Τριμυθοῦντος
κ. **ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ**,
Διδάκτορος Θεολογίας.

Στήν Κατακόμβη τοῦ Ἁγίου Καλλίστου στή Ρώμη υπάρχουν περίπου πεντακόσιες χιλιάδες τάφοι χριστιανῶν¹⁾. Ὁ τρόπος ταφῆς, τά σύμβολα, οἱ βιβλικές παραστάσεις πού χρησιμοποιήθηκαν στούς τάφους φανερώνουν τήν πίστη τῶν χριστιανῶν ὅτι ὁ θάνατος δέν ἀποτελεῖ ἕνα τέρας, δέν εἶναι ὁ μηδενισμός τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἡ ἀπαρχή ἑνός νέου τρόπου ὑπάρξεως. Μέ τό θάνατο ἀρχίζει ἡ μετά θάνατο ζωή.

Τό θέμα πού μοῦ ζητήθηκε νά ἀναπτύξω οὐσιαστικά ἀπτεται καιρίων προβλημάτων, τά ὁποῖα εἶναι καθοριστικά γιά τήν κατανόηση τοῦ ζητήματος τῆς μετά θάνατο ζωῆς, γιατί δέν μπορούμε νά ἀποκόψουμε τήν μετά θάνατο ζωή ἀπό τήν πρό τοῦ θανάτου ζωή, οὔτε νά ἀπομονώσουμε τόν ἀνθρώπο καί τήν ὑπαρξή του μετά τό θάνατο ἀπό τόν πρό τοῦ θανάτου ἀνθρώπο. Τά σχετικά μέ τό θέμα μας ζητήματα, λοιπόν, εἶναι: πρῶτον, ὁ ἀνθρώπος: ἡ σύσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό ψυχή καί σῶμα καί ὁ σκοπός τῆς ὑπάρξεώς του· δεύτερον, ἡ ζωή πρό τοῦ θανάτου· τρίτον, τί εἶναι ὁ θάνατος, πρόβλημα πού μπορεῖ νά ἐξετασθεῖ βιολογικά καί ἐπιστημονικά, ἀλλά καί ὑπαρξιακά καί θρησκευτικά μέ τήν ἐννοια τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Αὐτά τά ζητήματα μάς ὀδηγοῦν στό θέμα τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο. Τό κύριο, ἐν τούτοις, ἐρώτημα, τό ὁποῖο εἶναι δυνατό νά δώσει περιεχόμενο καί ἀπαντήσεις στό ἀνωτέρω ζητήματα εἶναι αὐτό τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὁ ἀνθρώπος ἀπορρίψει τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ, τότε ὀδηγεῖται στό μηδενισμό· ἂν ἀποδεχθεῖ τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ, τότε ἀνευρίσκει διέξοδο στό ὑπαρξιακό του ἐρωτήματα.

Ἐπειδή δέν εἶναι δυνατό, μέσα στό πλαίσιο τοῦ χρόνου πού ἔχου-

1) Στή Ρώμη ὑπάρχει σειρά Κατακομβῶν, ὅπου ὁ ἀριθμός τῶν ἐκεῖ ἐνταφιασθέντων χριστιανῶν κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες ἤξανε κατακόρυφα.

με στη διάθεσή μας, να καλύψουμε όλα αυτά τα ζητήματα, θά στραφοῦμε κυρίως σέ δύο βασικά ἐρωτήματα, πού πιστεύω ἀπασχολοῦν τόν ἄνθρωπο καί σέ συνδυασμό μέ τά δύο αὐτά ἐρωτήματα ἴσως δοθοῦν καί ἔμμεσες σύντομες ἀπαντήσεις σέ ὀρισμένα ἀπό τά ἀνωτέρω ἐρωτήματα. Τό πρῶτο ἐρώτημα πού θά μάς ἀπασχολήσει εἶναι τό ἄν ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο, καί τό δεύτερο, ἄν καί ἐφ' ὅσον ὑπάρχει μία τέτοια μετά τό θάνατο ζωή, πῶς εἶναι αὐτή ἢ μετά τό θάνατο ζωή;

1. Ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο;

Τό ἐρώτημα αὐτό εἶναι τό πλέον οὐσιαστικό καί ὑπαρξιακό πρόβλημα πού ἔχει ἀπασχολήσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τότε πού ἀπέκτησε συνείδηση τῆς ὑπάρξεώς του καί θά συνεχίσει νά τόν ἀπασχολεῖ ὅσο τό ἀνθρώπινο εἶδος θά ὑπάρχει πάνω στή γῆ καί ὁ θάνατος θά ἀποτελεῖ μία καθημερινή πραγματικότητα. Τό ἐρώτημα αὐτό δέχεται ποικίλων μορφῶν ἀπαντήσεις, ὅπως: ἡ λογική ἀπόδειξη, οἱ ἐπιθανάτιες μαρτυρίες, ἡ ἀγιογραφική καί ἐκκλησιαστική διδασκαλία.

Α'. Λογική ἀπόδειξη. Ὁ Θεϊσμός ἀποτελεῖ τή μέθοδο, ἡ ὁποία περισσότερο μέ λογικές ἀποδείξεις, εἴτε ἀφαιρετικές εἴτε ἐπαγωγικές, ἀποδεικνύει τή λογική συνέπεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἐάν θελήσουμε νά χρησιμοποιήσουμε τήν ἐπαγωγική μέθοδο τοῦ Θεϊσμοῦ γιά νά ἀποδείξουμε τήν ὑπαρξη ἢ μή τῆς μετά θάνατο ζωῆς, θά ἦταν δυνατό νά σχηματίσουμε σειρά ἐπαγωγικῶν προτάσεων. Οἱ ἐπαγωγικές προτάσεις θά διακριθοῦν σέ δύο κατηγορίες. Ἡ πρώτη ἐπαγωγική λογική ἀπόδειξη θά ἀναφέρεται στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ δεύτερη θά ἀναφέρεται στή λογική ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως τῆς μετά θάνατο ζωῆς. Οἱ δύο, ὅμως, ἀποδεικτικές κατηγορίες προτάσεων συνδέονται ἄρρηκτα μεταξύ τους. Θά πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νά διευκρινίσουμε, ὅτι δέν θά ἀναλύσουμε ὅλες τίς ὑπηρερούμενες ἔννοιες στίς ἐπαγωγικές προτάσεις, γιατί αὐτό θά μάς ὀδηγοῦσε μακριά ἀπό τό συγκεκριμένο σκοπό μας.

α) Πρώτη ομάδα ἐπαγωγικῶν προτάσεων:

1. Ὁ κόσμος, ὅπως τόν γνωρίζουμε, δέν δύναται νά εἶναι τό ἀποτέλεσμα οὔτε τῆς τύχης οὔτε τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας καί ἐξελίξεως.

2. Ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος δέν δύναται νά εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς τυχαίας φυσικῆς ἀναγκαιότητας καί ἐξελίξεως, ἄρα εἶναι τό ἀποτέλεσμα τοῦ θελήματος καί τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

3. Ἐπομένως, ὑπάρχει ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τόν κόσμο

καί τόν ἄνθρωπο.

β) Δεύτερη ομάδα ἐπαγωγικῶν προτάσεων:

1. Ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τόν κόσμο, δέν δύναται παρά νά εἶναι ὁ ἴδιος ἄκτιστος, αἰώνιος καί ἀφθαρτος.

2. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεός εἶναι ἄκτιστος, αἰώνιος καί ἀφθαρτος, τότε ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει κτιστότητα, προσκαιρότητα καί φθαρτότητα τῶν ὄντων, δέν μπορεῖ νά σημαίνει τό τέλος, τήν ἐκμηδένιση καί τόν ὀλοκληρωτικό ἀφανισμό τοῦ ἀνθρώπου.

3. Ἄρα, μετά τό θάνατο ὑπάρχει μορφή ζωῆς, γιατί, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός εἶναι ἄκτιστος, αἰώνιος καί ἀφθαρτος, τότε καί τά δικά του δημιουργήματα, ἡ δική του δημιουργημένη εἰκόνα, ἡ ὁποία λαμβάνει τό κτιστό εἶναι τῆς ἀπό τό αἰώνιο εἶναι τοῦ Θεοῦ, δέν ἐξαφανίζεται⁽²⁾.

Παρατηρήσεις:

α) Οἱ ἐπαγωγικές προτάσεις ἀποδεικνύουν, ὅτι τό ἐρώτημα τῆς ὑπάρξεως ἢ μή τῆς μετά θάνατο ζωῆς εἶναι ἀδιασπᾶστος ἐνωμένο μέ τό ἐρώτημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

β) Οἱ ἀνωτέρω ἐπαγωγικές προτάσεις εἶναι σύμφωνες πρός τή διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς περί τῆς δημιουργίας τόσο τοῦ κόσμου, τοῦ σύμπαντος, ὅσο καί τοῦ ἀνθρώπου ὑπό τοῦ Θεοῦ. Γιά τό λόγο αὐτό, ὅπου χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη κόσμος εἴτε μπορεῖ νά ἀντικατασταθεῖ ἀπό τή λέξη ἄνθρωπος εἴτε νά χρησιμοποιηθοῦν συγχρόνως καί οἱ δύο ὅροι χωρίς ἀλλοίωση τοῦ νοήματος.

γ) Ἐκεῖνο πού ἔχει τή μεγαλύτερη σημασία γιά τό θέμα, πού μάς ἀπασχολεῖ, εἶναι ἡ λογική ἀπόδειξη, ὅτι ἡ μετά θάνατο ζωή εἶναι μία ἀναγκαιότητα ἐνεκα τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Δέν μπορούμε, δηλαδή, νά ἀπομονώσουμε τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ καί νά ἐρευνῶμε κατά πόσον ἡ ὑπαρξη του συνεχίζει νά ὑφίσταται καί μετά τό θάνατο καί πῶς, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Αὐτό θά φανεῖ καί κατωτέρω, ὅταν θά δοθεῖ ἀπάντηση στό ἐρώτημα γιά τή μορφή τῆς μετά θάνατο ζωῆς.

2) Ὁ Θεϊσμός διερωτᾶται κατά πόσον εἶναι δυνατόν ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ νά εἶναι συμβατή μέ τήν ὑπαρξη τοῦ θανάτου ἢ καί τοῦ κακοῦ στόν κόσμο. Μέ ἄλλα λόγια, ὑπάρχει ἐπαρκής λογική ἐξήγηση γιά τήν ὑπαρξη καί τό σκοπό τοῦ θανάτου; Ὁ Θεϊσμός, ἀπαντώντας στό ἐρώτημα αὐτό, περιορίζεται σέ ἐνδοκοσμικά λογικά πλαίσια, ἐνῶ ἡ Χριστιανική διδασκαλία ἐπεκτείνει τήν ἀπάντηση καί στήν ὑπερβατική διάσταση. Εἶναι προφανές, ὅτι στίς ἐπαγωγικές προτάσεις πολλά ἀπό τά χρησιμοποιούμενα στοιχεία γνώσεως λαμβάνονται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, χωρίς προηγούμενη ἀπόδειξή τους. Ὁ σκοπός μας ἐπὶ τοῦ προκειμένου δέν εἶναι νά προσφέρουμε λογική ἀπόδειξη γιά τό κάθε ἓνα ἀπό αὐτά τά στοιχεία.

δ) Τό πλέον σημαντικό στή μεθοδολογία τῆς λογικῆς ἀποδείξεως τῆς ὑπάρξεως τῆς μετά θάνατο ζωῆς μέ τίς ἐπαγωγικές προτάσεις εἶναι ἡ ἀδιάσπαστη σύνδεση τῆς μετά θάνατο ζωῆς μέ τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Χωρίς τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ δέν νοεῖται μετά θάνατο ζωή. Ἡ ἐπαγωγική αὐτή λογική ἀπόδειξη εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη καί μέ τή θεολογική ἀπόδειξη, καθώς καί μέ τήν ἀγιογραφική διδασκαλία.

Ἐπομένως, αὐτό πού θά μπορούσε νά λεχθεῖ ὡς ἀπάντηση στό ἀρχικό βασικό ἐρώτημα κατά πόσον ὑπάρχει μετά θάνατο ζωή εἶναι, ὅτι, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ὁ Θεός, ἀπαραιτήτως ὑπάρχει ἡ μετά θάνατο ζωή³⁾.

Β'. Ἀγιογραφική καί ἐκκλησιαστική διδασκαλία. Ἡ βάση γιά τή συζήτηση ἢ καί γιά τήν ἀποδοχή τῆς ὑπάρξεως τῆς μετά θάνατο ζωῆς, τόσον ἀπό πλευρᾶς λογικῆς ἀποδείξεως, ὅσον καί ἀπό πλευρᾶς τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶτε μέσα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή εἶτε μέσα ἀπό τή ζωή, τήν ἐμπειρία, τήν παράδοση καί διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἄλλωστε θά διαπιστώσουμε καί κατωτέρω, εἶναι ἡ διφυῆς ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό ψυχή καί σῶμα. Πολλοί ἀπό τούς γνῶστες τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως θά ὀδηγοῦντο στό σημεῖο αὐτό στήν τριχοτομική σύσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό σῶμα, ψυχή καί πνεῦμα. Παρά τίς ἐπιδράσεις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας σέ πλείστες ὅσες περιπτώσεις, στό συγκεκριμένο θέμα ὁ Χριστιανισμός ἀναφέρεται στήν ὑπό τοῦ Θεοῦ κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεός «κατεσκεύασε» τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καί «ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς, καί ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2, 7).

Ὁ σκοπός τοῦ ἀνθρώπου, σύμφωνα πάντοτε μέ αὐτό πού ὄρισεν ὁ Θεός, ὅταν ἔπλασε τόν ἄνθρωπο, εἶναι τό «κατ' εἰκόνα» καί «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ. Ἐδῶ, διαπιστώνεται ἡ συμφωνία τῆς ἀγιογραφικῆς διδασκαλίας μέ τήν ἐπαγωγική λογική μέθοδο ἀποδείξεως, ὅπως ἀναπτύχθηκε προηγουμένως, ὅτι, δηλαδή, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός δημιουργός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος, ἀφθαρτος καί αἰώνιος, ἄρα οὔτε καί ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος, εἶναι δυνατό νά ἐξαφανίζεται μέ τό θάνατο. Ἄρα ὁ θάνατος σημαίνει κάτι ἄλλο καί ὄχι τήν ἐξαφάνιση τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως, γιά τήν Ἁγία Γραφή καί τήν ἐκκλησιαστική καί πατερι-

3) Ἡ λογική μέθοδος ἀποδείξεως δέν εἶναι ἀπορριπτέα ἀπό τή θεολογία. Ἡ λογική στόν ἄνθρωπο εἶναι λειτουργία, ἡ ὁποία δόθηκε ἀπό τόν Θεό γιά νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά γνωρίσει, μαζί μέ τίς λοιπές λειτουργίες τῆς ὑπάρξεώς του, τόν ἑαυτό του, τόν κόσμον καί τόν Θεό.

κή διδασκαλία δέν τίθεται θέμα ὑπάρξεως ἢ μή τῆς μετά θάνατο ζωῆς, γιατί αὐτό εἶναι δεδομένο καί ἀυταπόδεικτο. Τό ἀυταπόδεικτο αὐτό βασίζεται ἐπί δύο δεδομένων γιά τήν Ἁγία Γραφή. Τό πρῶτον εἶναι αὐτό πού ἤδη ἀναφέρθηκε, δηλαδή αὐτή ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ δέν μπορεῖ νά σημαίνει παρά τή συνέχιση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καί μετά τό θάνατο. Τό δεύτερο δεδομένο προέρχεται ἀπό τήν ἀποκάλυψη τῆς μετά θάνατο ζωῆς ὑπό τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ. Κλασσικό χρησιμοποιούμενο παράδειγμα τῆς θείας ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ παραβολή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περί τοῦ πλουσίου καί τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου (Λκ. 16, 19-31). Μέσα ἀπό τήν παραβολή μπορούμε νά συνοψίσουμε τά ἀκόλουθα σημεῖα:

α) Ὑπάρχει ἀπόλυτη καί ἀδιάσπαστη σχέση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπί τῆς γῆς καί τῆς ζωῆς του μετά τό θάνατο. Δηλαδή, δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά ἠθική παιδαγωγία τοῦ ἀνθρώπου, πού χρησιμοποιεῖται εἶτε τό γεγονός τοῦ θανάτου εἶτε ὁ τρόπος τῆς μετά θάνατο ζωῆς, δικαίωση ἢ τιμωρία, ἀλλά ὁ τρόπος ζωῆς ἐπί τῆς γῆς καθορίζει τόν τρόπο ζωῆς μετά τό θάνατο.

β) Βεβαίως, δέν τίθεται κἂν ὑπό αἴρεση, ἡ μετά θάνατο ζωή εἶναι δεδομένη γιά τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος διηγεῖται τήν παραβολή. Δίδονται μάλιστα σημαντικά στοιχεῖα, πού μᾶς ἀποκαλύπτουν τό ποῖα μορφή ἔχει ἡ μετά τό θάνατο ζωή. Ὑπάρχουν δύο διακεκριμένες μεταξύ τους καταστάσεις: πρῶτον, ἡ κατάσταση στήν ὁποία βρίσκονται οἱ δίκαιοι καί πού μέ συμβολικό, εἰκονικό, παραβολικό τρόπο παρουσιάζεται μέ τό φιλόξενο «κόλπο τοῦ Ἀβραάμ» καί δεύτερον, «ὁ τόπος τῆς βασάνου» γιά τούς ἄδικους, πού ὀνομάζεται καί Ἄδης. Ἡ διαφορά τῆς μιᾶς καταστάσεως ἀπό τήν ἄλλη εἶναι τόση, ὥστε νά δημιουργεῖ ἀδιαπέραστο πνευματικό «χάσμα μέγα». Τό χάσμα αὐτό δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς τοπικός χωρισμός, ἀλλά ὡς κατάσταση ἐντός τῆς ὁποίας ζοῦν, ἀφ' ἑνός μέν οἱ δικαιοῦς, ἀφ' ἑτέρου δέ οἱ ἄδικοι.

γ) Ἐκεῖνο πού δημιουργεῖ ἐκπληξη στήν παραβολή εἶναι ὅτι ὁ θάνατος τῶν δύο πρωταγωνιστῶν, τοῦ πλουσίου καί τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου, δέν ἐπέφερε ὁποιαδήποτε διαταραχή ἢ διακοπή τῆς ὑπάρξεώς τους, ἀλλ' ἀπλῶς ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως τῆς ὑπάρξεώς τους.

δ) Ὑπάρχουν καί ἄλλα στοιχεῖα στήν παραβολή, ἐνδιαφέροντα γιά τό θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Πρῶτον, ἡ ὑπαρξη τῶν ἀγγέλων, οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν τήν ψυχή τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου στόν κόλπο τοῦ Ἀβραάμ. Καί τοῦ πλουσίου μεταφέρθηκε ἡ ψυχή, ἀλλά δέν λέγεται, ὅτι μεταφέρθηκε ἀπό τούς ἀγγέλους. Σέ μία ἄλλη παραβολή τοῦ Χριστοῦ, ὁ Θεός, ἀπευθυνόμενος πρὸς τόν «ἄφρονα πλούσιο»,

του εἶπε: «Ταύτη τῆ νυκτί τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ» (Λκ. 12,20). Ἐπομένως, ἐκτός τῶν ἀγγέλων καὶ ἄλλες δυνάμεις, ὅπως οἱ διαβολικὲς, ὑπάρχουν καὶ κυριαρχοῦν ἐπὶ τῶν ἀδίκων ψυχῶν. Δεύτερον, μετὰ τὸ θάνατο οἱ ἄνθρωποι ἀναγνώριζον ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ ἔχουν ἐπίγνωση τῆς καταστάσεως, στὴν ὁποία βρίσκονται.

Μία ἄλλη ἀδιάσειστη ἀπόδειξη, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς διφυοῦς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς μετὰ τὸ θάνατο συνέχισης τῆς ζωῆς, εἶναι οἱ ἀναστάσεις τῶν νεκρῶν, πού διενήργησε ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὑπενθυμίζω, πὼς αὐτὲς ἦσαν: ἡ ἀνάσταση τοῦ ἱεροῦ τῆς χήρας γυναίκα ἀπὸ τὴν κώμη Ναὶν (Λκ. 7, 11-17), ἡ ἀνάσταση τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυνάγωγου Ἰαείρου (Μκ. 5, 35-43, Λκ. 8, 49-56) καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου (Ἰω. 11, 1-44). Ἀναστάσεις νεκρῶν διενήργησαν, ἐπίσης, ὁ προφήτης Ἡλίας τοῦ γιοῦ τῆς χήρας γυναίκα στὰ Σαρεπτά καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος πού ἀνέστησε τὴν Ταβιθά στὴν Ἰόππη (Πρξ. 9,36-43).

Τὸ μόνο σχόλιο ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἐπικεντρωθεῖ στὴν περιγραφή τοῦ θαύματος τῆς ἀναστάσεως τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰαείρου, ὅπου ὁ Ευαγγελιστὴς σημειώνει, ὅτι μετὰ τὴν κλήση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴ νεκρὴ νέα «ἡ παῖς, ἐγείρου», «ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα» (Λκ. 8, 54-55). Αὐτὸ σημαίνει, πὼς ὁ θάνατος εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Δέν θὰ ἀναφερθοῦμε περισσότερο στὸ θέμα αὐτό. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία γιὰ τὰ ἐρωτήματα πού μᾶς ἀπασχολοῦν ἔχει κωδικοποιηθεῖ στὴν ἀκολουθία τῆς κηδείας, ἡ ὁποία, ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι μία ἀκολουθία τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν, εἶναι καὶ ἕνα θεολογικὸ δοκίμιο, πού συνοψίζει τὴν πίστη γιὰ τὸ θάνατο, τὴν ἀνάσταση, τὴ μετὰ θάνατο ζωὴ, τὸ σκοπὸ τοῦ ἀνθρώπου κ.λπ.

Γ'. Μεταθανάτιες ἐμπειρίες. Ἄν ἀνατρέξουμε στὴν πατερικὴ γραμματεία, θὰ διαπιστώσουμε τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν διηγήσεων, πού μᾶς ἀναφέρουν «μεταθανάτιες» ἢ «ἐπιθανάτιες» ἐμπειρίες. Πολλὰ τέτοια περιστατικὰ περιγράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος κ.ἄ. Οἱ περιγραφές αὐτὲς ἐπικεντρώνονται κυρίως σὲ δύο σημεία: Πρῶτον, στὸ ἂν ἡ ψυχὴ, ὅταν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα, συναντᾶται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ πορεύεται πρὸς τὴ δικαίωση καὶ, δεύτερον, ἂν συναντᾶται ἀπὸ τοὺς δαίμονες καὶ πορεύεται πρὸς τὴν τιμωρία.

Εἶναι γνωστὸ, ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν προκαλέσει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον διηγήσεις γιὰ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, πού εἶχαν πρόσωπα, τὰ ὁποία ἀπὸ ἰατρικῆς πλευρᾶς ἔθεωροῦντο νεκρά καὶ ἐπανέρχόμενα στὴ ζωὴ διηγήθηκαν τίς ἐμπειρίες τους πού ἔζησαν στὸ χρονικὸ διάστημα τοῦ θανάτου τους. Οἱ διηγήσεις εἶναι πολλές καὶ

ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν γραφεῖ σειρά βιβλίων ἔχοντας ὡς θέμα τὴ μετὰ τὸ θάνατο ζωὴ. Τὰ βασικὰ σημεῖα τῶν μεταθανάτιων ἐμπειριῶν μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὰ ἀκόλουθα:

α) Χωρὶς ἐξαιρέση, ὅλοι, ὅσοι εἶχαν τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες, βίωσαν ὡς πραγματικότητα τὸ χωρισμὸ ψυχῆς καὶ σώματος.

β) Παρὰ τὸ χωρισμὸ αὐτὸ δέν σταμάτησε ποτέ ἡ συνείδηση τῆς ὑπάρξεώς τους. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ πρὶν τὸ θάνατο ἀπὸ ἐκείνη μετὰ τὸ θάνατο εἶναι, ὅτι ἡ ὑπαρξὴ μετὰ τὸ θάνατο δέν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ παρέμβει στὰ διαδραματιζόμενα στὴν πρὶν τὸ θάνατο ζωὴ. Δέν μποροῦσαν, δηλαδή, νὰ ἐμποδίσουν τοὺς γιατροὺς νὰ σταματήσουν τίς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τους στὴ ζωὴ.

γ) Ὅλοι ἔχουν ἕνα αἶσθημα εὐτυχίας καὶ χαρᾶς καὶ δέν ἐπιθυμοῦν τὴν ἐπιστροφή πρὸς τὰ πίσω. Ὅμως, αὐτὸ δέν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ἰδίους, γιατί λαμβάνουν ἐντολὴ νὰ ἐπιστρέψουν στὸ σῶμα τους καὶ νὰ συνεχίσουν τὴ ζωὴ στὴ γῆ γιὰ ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τους.

δ) Μὲ τὸ χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα εἰσέρχονται σὲ ἄλλο κόσμο καὶ συναντοῦν γνωστὰ πρόσωπα, πού ἔχουν ἤδη πεθάνει πρό καιροῦ. Ἡ ὑπαρξὴ μετὰ θάνατο εἶναι δεδομένη, ὅμως δέν καθορίζεται ἐπακριβῶς σχῆμα τῆς ὑπάρξεως.

ε) Ὅσοι εἶχαν περισσότερη χρονικὴ διάρκεια τῶν μεταθανάτιων ἐμπειριῶν διηγοῦνται τὴ διέλευσὴ τους μέσα ἀπὸ τοῦνελ καὶ τὴ συνάντησὴ τους ἀρχικὰ μὲ ἀμυδρὸ φῶς, πού συνεχῶς μεγαλώνει καὶ στὸ τέλος συγκεκριμενοποιεῖται ὡς τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ.

Δέν θὰ μποῦμε σὲ ἄλλες λεπτομέρειες. Στὴν ἀρχὴ αὐτὲς οἱ ἐμπειρίες ἀντιμετωπίστηκαν μὲ σκεπτικισμό. Τελευταίως, ὅμως, ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη στράφηκε πρὸς τὴ μελέτη τῶν φαινομένων αὐτῶν. Στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Southampton ἔγινε μία πιὸ συστηματικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία κατέληξε στὰ ἀκόλουθα: Γιὰ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη ὑπάρχουν τρεῖς πιθανές ἐξηγήσεις τῶν φαινομένων αὐτῶν: Ἡ **πρώτη** εἶναι **ψυχολογικὴ**. Δηλαδή πρόκειται γιὰ παραισθήσεις, πού προκαλοῦνται ἀπὸ δόσεις φαρμάκων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θεραπείας, τὴν ἔλλειψη ὀξυγόνου καὶ τὴν αὔξηση τοῦ διοξειδίου στὸ αἷμα. Στίς περιπτώσεις, ὅμως, πού ἐξετάσθηκαν στὸ Southampton δέν παρατηρήθηκαν τὰ φαινόμενα αὐτά. **Δεύτερη** ἐξήγηση, κατὰ τοὺς ἐπιστήμονες, εἶναι, ὅτι οἱ ἐμπειρίες μὲ συναντήσεις προσώπων, τοῦνελ, φωτὸς ἢ καταστροφῆς προκαλοῦνται ἀπὸ τὸ μυαλό γιὰ νὰ διευκολύνει τὴ διαδικασία τοῦ θανάτου. Ὅμως, ἀπὸ τίς παρατηρήσεις τῶν διηγήσεων, κατὰ τὸν δρ. Ραμπία, δέν διαπιστώθηκε νοητικὴ ἢ ψυχολογικὴ σύγχυση, ἀντίθετα οἱ ὑπὸ ἔρευνα περιπτώσεις παρουσίαζαν ὑψηλὴ νοημοσύνη καὶ δυνατὴ καὶ καθαρὴ μνήμη. Ἐπομένως, οἱ ἰατρικὲς ἔρευνες

ἀπέκλεισαν καί αυτό τό ἐνδεχόμενο. Ἡ **τρίτη** δυνατή ἐξήγηση εἶναι, ὅπως ἀποκαλεῖται, «ὑπερβατική», δηλαδή ἓνα γεγονός τό ὁποῖο φανερώνει τή συνέχεια τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο⁴⁾. Παρόμοιες παρατηρήσεις ἐγίναν σέ πανεπιστημιακές κλινικές τόσο στή Γερμανία μέ ἀνακοινώσεις τῶν ἀποτελεσμάτων τους, ὅσο καί στίς Η.Π.Α. Τά ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν πείθουν πλέον γιά τήν τρίτη ἐξήγηση ὡς τήν πλέον πιθανή.

Ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει βεβαίως ἀνάγκη τῶν ἱατρικῶν ἐρευνῶν γιά νά πεισθεῖ γιά τήν ὑπαρξη τῆς μετά θάνατο ζωῆς, γιατί ἔχει ὡς πηγή ἀδιάψευστη τή θεία ἀποκάλυψη, ὅπου ὁ Θεός μιλά στούς ἀνθρώπους. Παρά ταῦτα, οἱ ἐμπειρίες αὐτές ἐπιβεβαιώνουν παρόμοιες διηγήσεις στήν πατερική γραμματεία καί δέν θεωροῦνται ὡς ἀποκνήματα τῆς φαντασίας, ἀλλά, ἐπίσης, πείθουν καί τό σημερινό ἄνθρωπο, πού ἔχει ἐπενδύσει τήν ἐμπιστοσύνη του στήν ἐπιστημονική παρατήρηση.

2. Πῶς εἶναι ἡ μετά θάνατο ζωή;

Μέσα ἀπό τή λογική ἀπόδειξη, τή χριστιανική διδασκαλία καί τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες, λάβαμε τήν ἀπάντηση στό πρῶτο ἐρώτημα, ἂν ὑπάρχει μετά θάνατο ζωή. Ἡ ἀπάντηση εἶναι καί ἀπό τίς τρεῖς περιπτώσεις θετική, ὅτι ὑπάρχει ὄντως ἡ μετά θάνατο ζωή. Μετά ἀπό αὐτό ἀκολουθεῖ τό δεύτερό μας ἐρώτημα, πῶς εἶναι αὐτή ἡ μετά θάνατο ζωή;

Βεβαίως, γιά τόν ἄνθρωπο τῆς καθημερινότητας, ἐκεῖνο πού ὑποπίπτει στίς αἰσθήσεις καί στήν ἀντίληψή του εἶναι ὁ θάνατος. Ἡ πρώτη ἀντίδραση ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ἂν δέν ἔχει τίς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις, ἡ ἂν διακατέχεται ἀπό τίς ἰδέες τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας καί ἐρμηνείας τοῦ κόσμου, εἶναι ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ ἓνα τέρμα πού δέν ἔχει καμμιά ἄλλη συνέχεια. Παρά ταῦτα, ὁ κόσμος πρό τοῦ θανάτου δέν ἔμεινε ἐρμητικά κλειστός, ἀλλά διάφορα γεγονότα, ἀποκαλύψεις καί ἐμπειρίες πείθουν περί τῆς μετά θάνατο ζωῆς. Μερικά ἀπό αὐτά εἶναι, ὅπως διαπιστώσαμε, οἱ ἀναστάσεις νεκρῶν, οἱ μεταθανάτιες ἐμπειρίες κ.λπ.

Γιά νά δοθεῖ ἀπάντηση στό πῶς εἶναι ἡ μετά θάνατο ζωή δέν θά πρέπει νά ἀναζητήσουμε μία περιγραφική ἀπάντηση, πού νά ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή τοῦ θανάτου καί ἐπέκεινα στό ἐπέκεινα. Ἡ μετά θάνατο ζωή ἐντάσσεται μέσα στόν ὅλο σκοπό τῆς ὑπάρξεως τοῦ

4) Ἀνακοίνωση τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Southampton, μέ ἀριθμό ἀναφορᾶς 01/28. Southampton University - News Release. Tm.

ἀνθρώπου, πού ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς βασικές προϋποθέσεις γιά τόν τρόπο πού ὁ καθένας θά συνεχίσει νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο. Ἡ μετά θάνατο ζωή ἐπιπρόσθετα ἔχει ὡς συνισταμένες ἀφ' ἑνός μὲν, γιά τή χριστιανική ἀποκάλυψη καί διδασκαλία, τήν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ τήν ὑπεσχημένη κοινή ἀνάσταση ὄλων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θάνατος, ὅπως διδάσκεται στήν Π. Διαθήκη, εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου νά κάνει τό ἀντίθετο ἀπό ὅ,τι τοῦ ὑπέδειξε ὁ Θεός (Γεν. 2,15-17). Πρῶτο συμπέρασμα, λοιπόν, γιά τό θάνατο εἶναι, ὅτι αὐτός δέν ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως. Δεύτερο συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τό ἔσχατο προορισμό του σχετικοποιεῖ τό γεγονός τοῦ θανάτου καί ἀπό γεγονός θλίψεως, ὀδύνης ἢ καί ἀπελπισίας, ἔνεκα τῆς ἐντυπώσεως τῆς ἐξαφανίσεως τῆς ὑπάρξεως, μεταβάλλεται σέ μεταβατικό στάδιο τῆς ὑπάρξεως ἀπό τή μία κατάσταση ζωῆς, τή φθαρτή καί τήν ὑλική, σέ ἄλλη κατάσταση ζωῆς, στήν ἀφθαρσία καί στήν αἰωνιότητα. Ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ πλέον τήν ὀλοκληρωτική ὑπέρβαση τοῦ θανάτου, γιά νά μή ποῦμε τήν κατάργηση, εἶναι ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός εἶναι «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν». Αὐτή ἡ ὀρολογία εἶναι σημαντική τῆς ἐννοίας πού λαμβάνει ὁ θάνατος, ὡς γέννηση πλέον, ὡς τρόπος ἀναγεννήσεως τῆς ὑπάρξεως. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος «γεννᾶται» ἐκ τοῦ τάφου γιά νά ὀδηγήσει ὀλόκληρο τό ἀνθρώπινο γένος στή δική του ἀναγέννηση, στήν ἀνάσταση. Ἐπομένως, μέσα ἀπό αὐτή τήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου, ἀλλά καί ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ὁ θάνατος ἀποτελεῖ μία στιγμή ἡσσοнос σημασίας γιά τήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, γιατί, ἔστω καί ὡς «ἀκούσιο» ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου, μεταβλήθηκε ἀπό «τιμωρία» σέ «εὐεργεσία» (Μάξιμος Ὁμολογητής). Ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀγάπη του πάντοτε μεταβάλλει τά ἀρνητικά καί καταστροφικά γεγονότα σέ εὐεργετικά γιά τόν ἄνθρωπο καί σωτήρια.

Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ χριστιανική διδασκαλία παρέχει τίς ἀναγκαῖες ἐνδείξεις γιά τό πῶς θά εἶναι ἡ μετά θάνατο ζωή. Ἐπειδή εἶναι μεγάλο τό θέμα, θά περιορισθοῦμε στίς πλέον σημαντικές ἀναφορές.

Κατά τή διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, κατ' ἐπέκταση καί τῆς Ἐκκλησίας, μετά τό θάνατο τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἀρχίζει ἡ μετά θάνατο ζωή, ὅπως εἶναι αὐτονόητο στόν καθένα ἀπό ἐμᾶς καί μέ λογικές διαδικασίες τῆς σκέψεως. Ὑπάρχουν στοιχεῖα, τά ὁποῖα μᾶς καθοδηγοῦν στήν κατανόηση τοῦ μετά τό θάνατο μυστηρίου. Ἔτσι τή μετά θάνατο ζωή μπορούμε, ἴσως, νά περιγράψουμε μέσα ἀπό τούς

καθιερωμένους όρους τής άγιογραφικής και έκκλησιαστικής διδασκαλίας. Οί όροι αύτοί, πού θά μάς άπασχολήσουν μέ συντομία, είναι οί ακόλουθοι: μέση κατάσταση τών ψυχών, άνάσταση, κρίση, παράδεισος ή αιώνια ζωή και κόλαση ή αιώνια καταδίκη και τιμωρία.

Η έννοια τής «μέσης καταστάσεως τών ψυχών» άποτελεϊ συνέπεια τής έπαγγελίας του Ίησου Χριστου για τήν κοινή άνάσταση όλων τών ανθρώπων. Η άνάσταση και ή έπακολουθούσα κρίση τών ανθρώπων θά γίνουν στά «έσχατα», δηλαδή στό άγνωστο για τόν άνθρωπο μέλλον. Μέχρι τή δευτέρα, δηλαδή, έλευση του Χριστου, όποτε και θά γίνει ή άνάσταση και ή τελική κρίση, ό θάνατος δέν θά πάψει νά ύφίσταται. Ο θάνατος, όπως ήδη όρίσθηκε, είναι ό χωρισμός ψυχής και σώματος. Τά σώματα διαλύονται «εις τά έξ ών συνετέθησαν», ένώ ή ψυχή συνεχίζει νά ύπάρχει μεταξύ τών κεκοιμημένων, οί όποιοι αναμένουν τήν άνάσταση «έπ' έλπίδι ζωής αιώνιου». Η από του θανάτου μέχρι τής αναστάσεως κατάσταση τής ψυχής ονομάζεται μέση κατάσταση. Ένδείξεις για τή μέση αύτή κατάσταση τών ψυχών μάς πρόσφερε ή παραβολή του πλουσίου και του πτωχου Λαζάρου. Μέ άλλα λόγια, ή κρίση ή ή δικαίωση του κάθε ανθρώπου άρχίζει από τή στιγμή του θανάτου του. Δέν είναι τυχαίο τό γεγονός, ότι ή άσκητική γραμματεία μιλά για τά τελώνια, δηλαδή στάδια κρίσεως τής ψυχής μετά τό χωρισμό της από τό σώμα για νά διαπιστωθεϊ άν θά δικαιωθεϊ ή άν θά τιμωρηθεϊ αιώνια. Η τελική κρίση θά είναι ή τελική έτυμηγορία του Κριτη Χριστου, ούτως ώστε μετά τήν άνάσταση οί άνθρωποι νά άπολαύσουν ψυχή και σώματι είτε τή δικαίωση είτε τήν καταδίκη.

Η **ανάσταση** κατ' άρχήν άποτελεϊ τήν τελευταία πράξη, μέ τήν όποία ό Θεός «άποκαθιστά»⁵⁾ τήν ανθρώπινη φύση και τήν θεραπεύει από τό πλήγμα, πού τής επέφερε ή άμαρτία, δηλαδή τό σωματικό θάνατο. Έχει βέβαια συνδεθεϊ μέ τήν κρίση, αλλά ή άνάσταση δέν γίνεται για νά κριθούν οί άνθρωποι, αλλά για τήν ολοκλήρωση του σκοπου του ανθρώπου. Ο Θεάνθρωπος Χριστός, μέ τήν ενανθρώπησή του, προσέλαβε τήν ανθρώπινη φύση, τήν όποία άνέστησε από τούς νεκρούς και στη συνέχεια, μέ τήν άνάληψή του, τήν όδήγησε στους ουρανούς. Αυτή ή σωτηριολογική πράξη του Χριστου, ενανθρώπηση, άνάσταση, άνάληψη, άποτελεϊ άφ' ενός μέν τή βεβαιότητα τής μετά θάνατο ζωής, άφ' έτέρου δέ φανερώνει, πως ό Θεός όχι μόνο έσωσε και άνέστησε τήν ανθρώπινη φύση, αλλά τής πρόσφερε και τή δόξα τής θεότητας. Ο Χριστός κάθισε στά δεξιά

5) Έδω δέν έννοεΐται ή **άποκατάσταση**, όπως τήν διδάξε ό Ωριγένης, αλλά άπλως ή έξοδος του ανθρώπου από τή φθορά, στην όποία τόν όδήγησε ή άμαρτία.

του Πατέρα μετά τήν άνάληψή του.

Η άνάσταση τών νεκρών έχει συνδεθεϊ μέ τήν **τελική κρίση του Θεου**, γιατί «χρονικά» ή τελική κρίση θά ακολουθήσει άμέσως μετά τήν άνάσταση. Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο νά διευκρινήσουμε, ότι οί διάφορες πτυχές του ζητήματος πού μάς άπασχολεί, τής μετά θάνατο ζωής, περιέχουν δύο ειδών στοιχεία. Τό πρώτο είδος θά τό άποκαλούσαμε «όντολογικό», γιατί άφορά σε θέματα τής ύπάρξεως του ανθρώπου, όπως ή ζωή, τό είναι του ανθρώπου, ό θάνατος, ή άνάσταση. Αυτά τά θέματα άπτονται τής ίδιας τής ύπάρξεως του ανθρώπου και τής σχέσεώς του μέ τόν Θεό. Τό δεύτερο είδος θεμάτων θά μπορούσε νά λάβει τό χαρακτηρισμό του «ήθικου» τρόπου ύπάρξεως του ανθρώπου, δηλαδή τής πρό του θανάτου πολιτείας του, ή όποία καθορίζει τόν τελικό τρόπο ζωής του μετά τό θάνατο.

Αναφορικά μέ τήν κρίση δέν θά είχαμε έμεις περισσότερα νά προσθέσουμε σε εκείνα, πού μάς άποκάλυψε ό Ίησους Χριστός στη γνωστή σε όλους μας περικοπή τής κρίσεως. Θά είμαστε σύντομοι σ' αυτό τό σημείο, γιατί τά ιερά Εύαγγέλια είναι πλήρη στοιχείων σχετικών μέ τήν τελική κρίση.

Έκείνο πού προκαλεί έντύπωση στην περικοπή περί τής τελικής κρίσεως (Μτ. 25, 31-46) είναι τά κριτήρια, πού εφαρμόζει ό Κριτής για τήν έκδοση τής τελικής έτυμηγορίας του. Η κρίση είναι δεδομένη και αναντίλεκτη στη διδασκαλία του Ίησου Χριστου⁶⁾. Έπομένως, ή τελική κρίση του κόσμου ανήκει στό όλο σχέδιο του Θεου για τά δημιουργήματά του. Τά κριτήρια, όμως, για τήν τελική έτυμηγορία στηρίζονται στον «ήθικό» βίο και πολιτεία του ανθρώπου πριν από τό θάνατο. Ο άνθρωπος δέν έχει τή δυνατότητα νά παρέμβει και νά αλλάξει τόν όντολογικό τρόπο τής ύπάρξεώς του. Διορθωτικές παρεμβάσεις έκανε μόνο ό Θεός για νά αλλάξει τήν έννοια του θανάτου και νά προσφέρει τήν άνάσταση και τήν αϊωνιότητα στον άνθρωπο. Η δυνατότητα του ανθρώπου εύρίσκεται επί του «ήθικου» τομέα, γιατί ό τρόπος πολιτείας του προκαθορίζει τόν τρόπο τής μετά θάνατο ζωής⁷⁾. Και αυτό πού θά καθορίσει τόν τρόπο τής μετά

6) Γνωρίζουμε τήν παράλληλη διδασκαλία τών άποκαλυπτικών βιβλίων τής Π. Διαθήκης, από όπου, κατά τούς βιβλικούς θεολόγους και έρμηνευτές, ό Χριστός τήν μεταφέρει στη δική του διδασκαλία. Δέν είναι του παρόντος ή ένασχόληση μέ τό θέμα αυτό.

7) Έδω θά μπορούσε νά δοθεϊ άπάντηση στο φιλοσοφικό έρώτημα κατά πόσο μπορούμε νά αλλάξουμε τά δεδομένα του παρελθόντος. Όπως φαίνεται από τήν παρέμβαση του Θεου, ένεκα τής παγγνωσίας και παντοδυναμίας του έχει τή θέληση και τή δύναμη νά μεταβάλει ουσιαστικά τό νόημα και τά άποτελέσματα πράξε-

θάνατο ζωής είναι ή έξοδος μας από τό στενό κλοιό του έγωϊσμοϋ μας για να συναντήσουμε τούς άλλους και στό πρόσωπό τους τόν ίδιο τόν Θεό. «Έπεινασα γάρ και έδώκατέ μοι φαγειν, έδίψησα και έποτίσατέ με, ξένος ήμην και συνηγάγετέ με, γυμνός και περιεβάλετέ με, ήσθένησα και έπεσκεψασθέ με, έν φυλακή ήμην και ήλθετε πρός με» (Μτ. 25, 35-36).

Βεβαίως και στό θέμα τής τελικής Κρίσεως, εκτός από τή βεβαίωση που μάς παρέχει ή θεία αποκάλυψη, ή λογική μέθοδος προσπαθει να αποδείξει κατά πόσο ή διδασκαλία και αποκάλυψη αυτή είναι λογικά συνεπής. Τό σημείο, από τό οποίο εκκινά ή λογική έρευνα, είναι αυτό του κακοϋ στον κόσμο. Προδιαθέτουμε, ότι ή προσέγγιση αυτή είναι καθαρά νομικιστική, ενώ, όπως διαπιστώθηκε, ό Χριστός θέτει ως επίκεντρο και τής τελικής κρίσεως τήν αγάπη.

Η λογική μέθοδος, λοιπόν, λέγει, ότι, έφ' όσον ή διάπραξη του κακοϋ στον κόσμο παραμένει άτιμώρητη, άρα είναι αναγκαία μία κρίση, σύμφωνη και μέ τή δικαιοκρισία του Θεοϋ για τήν αποκατάσταση του αγαθοϋ. Άν και οι προεκτάσεις του ζητήματος τής λογικής αποδείξεως είναι πολλές, έν τούτοις δέν θά επεκταθοϋμε περισσότερο. Νομίζουμε, ότι ή «αγάπη» όχι μόνο ως ήθική έννοια, αλλά και ως τρόπος τής παρουσίας και ένεργείας του Θεοϋ καλύπτει τά πάντα.

Ό τελευταίος λόγος μας θά αναφέρεται **στην αιώνια ζωή ή τόν παράδεισο και στην αιώνια τιμωρία ή κόλαση**. Τά δύο βιβλικά κείμενα, στα όποια έγινε αναφορά, εκείνο τής παραβολής του πλουσίου και του πτωχοϋ Λαζάρου και εκείνο τής τελικής Κρίσεως, κάνουν λόγο για τούς δύο διακεκριμένους τρόπους τής μετά θάνατο ζωής, αυτού τής αιώνιας ζωής και εκείνου τής αιώνιας τιμωρίας.

Θά πρέπει, **πρώτον**, να διευκρινήσουμε, ότι ή έννοια παράδεισος και αιώνια ζωή είναι για τή θεολογική γλώσσα ταυτόσημοι. Φανερόνουν απλώς διαφορετικές περιόδους τής ιστορίας τής θείας οικονομίας. Ό Θεός, όταν δημιούργησε τόν άνθρωπο, τόν Άδάμ και τήν Εΰα, φύτεψε τόν παράδεισο και τούς τοποθέτησε μέσα. Η αιώνια

ων του παρελθόντος για να προκαθορίσει τό μέλλον, χωρίς βεβαίως να τίγει καθόλου τήν έλευθερία επιλογής και πράξεων του ανθρώπου. Τό παράδειγμα τής αλλαγής τής έννοιας και των αποτελεσμάτων του θανάτου είναι ανάγλυφο. Ό άνθρωπος στηρίζεται στη χάρη και στην αγάπη αυτή του Θεοϋ. Ό ίδιος, όμως, έχει τή δυνατότητα καθορισμοϋ του μέλλοντος μέ τή γνώση, ότι ή συγκεκριμένη επιλογή του, θετική ή άρνητική, θά προκαθορίσει τό θετικό ή άρνητικό τρόπο τής ύπαρξεως του μετά τό θάνατο.

ζωή είναι τό αποτέλεσμα τής χάριτος και δωρεάς του Θεοϋ, που πρόσφερε στον άνθρωπο ξανά μέ τό θάνατο και τήν ανάσταση του Ίησοϋ Χριστοϋ, για να αποκαταστήσει και πάλιν τόν άνθρωπο στον παράδεισο, δηλαδή τή σχέση του μέ τόν Θεό, από όπου εξέπεσε μέ τήν παράβαση τής θείας έντολής.

Η **δεύτερη διευκρίνιση** άφορα στη μεθολογία μελέτης του μεγάλου και σημαντικοϋ αυτού κεφαλαίου. Η διδασκαλία περί τής αιώνιας και μακαρίας ζωής άφ' ενός, άφ' έτέρου δέ τής αιώνιας τιμωρίας είναι από τά πλέον σύνθετα και δύσκολα θέματα και για τό λόγο αυτό προκάλεσαν αντιθέσεις θεολογικές, παροξυσμούς και συζητήσεις, γιατί δύσκολα ή ανθρώπινη λογική δέχεται, ότι ό Θεός άνέχεται τήν τιμωρία των δικων του δημιουργημάτων⁸⁾.

Τρίτον, θά πρέπει έξ ΐσου να διευκρινισθει, ότι ή γλώσσα, που χρησιμοποιείται για τή διατύπωση και ανάπτυξη αυτής τής διδασκαλίας, είναι ανθρωπομορφική, εικονική και συμβολική - άλλγορική. Πίσω από τή γλώσσα αυτή πρέπει να αναζητηθει τό θεολογικό βάθος για τήν, κατά τό δυνατό, κατανόηση του μυστηρίου τής μετά θάνατο ζωής και όλων των συνδεομένων μέ αυτήν πτυχών.

Τέτατον, σημαντικό σημείο είναι ή περί Θεοϋ διδασκαλία τής Άγίας Γραφής. Αυτή ή διδασκαλία θά μάς βοηθήσει στην κατανόηση τής έννοιας, τόσο τής αιώνιας ζωής, όσο και τής αιώνιας τιμωρίας, ως φωτιās που καίει αιώνιως. Στην προς Έβραίους επιστολή έχουμε τήν ακόλουθη σημαντική προτροπή: «Διό βασιλείαν ασάλευτον παραλαμβάνοντες έχωμεν χάριν, δι' ής λατρεύωμεν ευάρεστως τω Θεω μετά αιδούς και εύλαβείας· και γάρ ό Θεός ήμων πϋρ καταναλίσκον» (Έβρ. 12, 28-29). Η έννοια του Θεοϋ ως φωτιās μέ διπλή ιδιότητα, αυτής που θερμαίνει, φωτίζει, ευεργετεί και αυτής που καίει, είναι διάσπαρτη στην Άγία Γραφή. Βεβαίως, και ή γλώσσα αυτή είναι συμβολική και εικονική. Όμως, μόνο έτσι έχουμε τή δυνατότητα να έρμηνεύσουμε τις άγιογραφικές αναφορές περί Θεοϋ ως φωτιās, ή περί τής αιώνιας μέσα σε φωτιά τιμωρίας. Στην Άποκάλυψη του Ίωάννη, όπου γίνεται λόγος για τήν τελική Κρίση του κόσμου, ό διάβολος, ό πλανών τούς ανθρώπους, «έβλήθη εις τήν λίμνην του πυρός και θείου, όπου και τό θηρίον και ό ψευδοπροφήτης, και βα-

8) Ό Ωριγένης κατέληξε στη διδασκαλία αποκαταστάσεως των πάντων, μέ τήν έννοια του χρονικοϋ περιορισμοϋ τής κολάσεως και τής σωτηρίας όλων, ακόμη και αυτού του διαβόλου. Ό Άγιος Γρηγόριος Νύσσης μιλά επί τό ορθοδοξότερο για τήν «αποκατάσταση», μέ τήν έννοια τής προσφορās τής αναστάσεως και αιωνιότητας όλων, δικαίων και άδικων. Η Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία ανέπτυξε τή θεωρία περί του «καθαρτηρίου πυρός».

σανισθήσονται ημέρας και νυκτός εις τούς αιῶνας τῶν αιῶνων» (Απ. 20, 10. Βλέπε και 20, 14-15).

Μέ βάση ὅλες τίς βιβλικές ἀναφορές και διδασκαλίες και οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν γύρω ἀπό αὐτό τό θέμα μία βαθυστόχαστη Θεολογία, ἡ ὁποία δύναται νά συνοψισθεῖ στά ἀκόλουθα: Τό πῦρ αὐτό, ἐφ' ὅσον εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, εἶναι δυνατό νά εἶναι καθαρτικό γιά τόν ἄνθρωπο, ὅταν μετανοεῖ και ζητᾷ τήν κάθαρσή του ἀπό τήν ἁμαρτία. Ἡ φωτιά, ἡ καθαρτική δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι «πῦρ καταναλίσκον», εἶναι ἄυλη, και καθαρίζει τόν ἄνθρωπο στήν περίοδο τῆς πρό τοῦ θανάτου ζωῆς. Μετά τό θάνατο, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος παρέμεινε βλασημῶν τό Ἅγιο Πνεῦμα, πού εἶναι ἡ φωτιά τοῦ Θεοῦ, - «ἐκεῖνος βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ και πυρί», εἶπε ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος γιά τόν Χριστό -, τότε ἡ φωτιά αὐτή μεταβάλλεται σέ φωτιά κολάσεως και τιμωρίας⁹⁾.

Ἐπειδή εἴμαστε στήν πρό τοῦ θανάτου περίοδο τῆς ζωῆς μας και ἡ γνώση μας προέρχεται κυρίως ἀπό τίς αἰσθήσεις, γι' αὐτό, ἴσως, κριθεῖ, ὅτι προσπαθοῦμε νά ἀπαλύνουμε τήν ἔννοια τῆς κολάσεως, ἀπαγκιστρώνοντάς την ἀπό τό αἶσθημα τοῦ πόνου, πού προκαλεῖ στό σῶμα ἡ φωτιά. Αὐτό, ὁμως, δέν εἶναι ὁ σκοπός τῶν Πατέρων. Ὁ σκοπός τους εἶναι διπλός. Ἐν πρώτοις μέ τή Θεολογία τους προσπαθοῦν νά ἐντάξουν αὐτή τή διδασκαλία στή «λογική» τῆς μετά θάνατο ζωῆς, πού εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τίς ὑλικές κατηγορίες, και, δεύτερον, τονίζεται, ὅτι ἡ ἄυλη φωτιά, πού καιεῖ τόν ἄνθρωπο, εἶναι πιό ἐπικίνδυνη ἀπό τήν ὑλική.

Κατά συνέπεια, ἡ αἰώνια ζωή ἢ ὁ παράδεισος μπορεῖ νά ὀρισθεῖ ὡς ἡ εἴσοδος τοῦ ἀνθρώπου μέσα στό αἰώνιο φῶς τοῦ Θεοῦ, ὅπου θά φωτίζεται και θά ὀδηγεῖται αἰώνια ἀπό δόξης εις δόξαν. Ἀντίθετα, ἡ αἰώνια τιμωρία και ἡ κόλαση εἶναι ἡ ἀκατάπαυστη καύση, πού εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς ἀπορρίψεως τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

9) «Τί γάρ ἐστιν εἰ μή τοῦ ποθομένου στέρησις; Κατά τήν ἀναλογίαν οὖν τοῦ πόθου οἱ τε τόν Θεόν ποθοῦντες εὐφραίνονται και οἱ τήν ἁμαρτίαν ποθοῦντες κολάζονται. Καί γάρ οἱ ἐπιτυγχάνοντες τοῦ ποθομένου κατά τό μέτρον τοῦ πόθου εὐφραίνονται και κατά τό μέτρον τοῦ πόθου ὀδυνῶνται» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Κατά Μανιχαίων, P.G. 75, 19-24).

Ἡ ΥΠΟ ΤΟΥ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ ΙΔΡΥΣΙΣ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

Ἡ Α.Μ. ὁ Πατριάρχης Ρωσσίας κ. Ἀλέξιος διά γράμματος αὐτοῦ πρός τήν Α.Μ. τόν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου κ. Χρυσόστομον κατήγγειλε τήν ὑπό τοῦ Βατικανοῦ ἴδρυσιν ἐν Ρωσσίᾳ Ρωμαιοκαθολικῶν Ἐπισκοπῶν.

Συγκεκριμένως ἡ Ἁγία Ἐδρα μετέτρεψε τās Ἀποστολικὰς Διοικήσεις διά τήν βορείαν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσσίαν εις Ἀρχιεπισκοπὴν μέ ἔδραν τήν Μόσχαν, διά τήν νοτίαν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσσίαν εις Ἐπισκοπὴν μέ ἔδραν τό Saratov (N. Ρωσσίας), διά τήν Δ. Σιβηρίαν εις Ἐπισκοπὴν μέ ἔδραν τό Novosibirsk και διά τήν Α. Σιβηρίαν εις Ἐπισκοπὴν μέ ἔδραν τό Irkoutsk.

Εἰς τόν Πατριάρχην Ρωσσίας ἀπεστάλη ἡ ἐπομένη ἀπάντησις:

Μακαριώτατε Μητροπολίτα Μόσχας και Πατριάρχα πασῶν τῶν Ρωσιῶν, λίαν ἡμῖν ἀγαπητέ και περισπούδαστε ἀδελφέ και συλλειτουργέ, κύριε Ἀλέξιε, τήν Ὑμετέραν γερασμίαν Μακαριότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι, ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Ἐχομεν εις χεῖρας τήν ἀπό 25ης παρελθόντος μηνός Μαρτίου ἐπιστολήν τῆς Ὑμετέρας λίαν ἀγαπητῆς Μακαριότητος, δι' ἧς πληροφορεῖ ἡμᾶς Αὕτη περί τῶν προσφάτων ἐν Ρωσσίᾳ ἐνεργειῶν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἀντιβαινουσῶν πρός τήν ἐν αὐτῇ κρατοῦσαν μέχρι τοῦδε ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ἧτοι τῆς ἀναβαθμίσεως τοῦ καθεστῶτος τῶν διοικητικῶν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης δομῶν ἐν Ρωσσίᾳ εις τό ἐπίπεδον τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπί κεφαλῆς τῶν ὁποίων θά τεθῶσιν Ἐπίσκοποι αὐτῆς.

Λυπούμεθα διά τās τοιαύτας ἐνεργείας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τās ὁποίας και καταδικάζομεν, τασσόμεθα δέ ἀλληλέγγυοι πρός τήν Ὑμετέραν Μακαριότητα και τήν κατ' Αὐτήν Ἀγιωτάτην Ἐκκλησίαν, ἥτινι και νῦν ἀδελφικῶς συμπαριστάμεθα.